

**Zakład Literatury Dawnej, Edytorstwa i Nauk Pomocniczych
w Instytucie Filologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego**
przy udziale Koła Naukowego Literatury i Kultury Staropolskiej

W kręgu staropolskiej moralistyki i moralistów (konferencja odbywa się zdalnie na platformie Teams)

28 września 2020 r.

Od godz. 8.50. rozwiązywanie ewentualnych problemów technicznych

Księga abstraktów

godz. 9.10. (wystąpienie + dyskusja)

Patrycja Makuch (UJ) Rola diabła w średniowiecznym exemplum na przykładzie kazań *de tempore* Peregryna z Opola

Wystąpienie jest próbą zdefiniowania moralizatorskiej roli diabła w średniowiecznych exemplach ze zbioru kazań *de tempore* dominikanina Peregryna z Opola (ok. 1260– ok. 1333). Można bowiem na podstawie ich analizy wyodrębnić trzy strategie konstruowania postaci diabelskich- kusicieli, egzekutorów boskich praw i czartów paktujących z człowiekiem. Każdy z tych sposobów przedstawiania roli diabła posiada własną specyfikę i jest integralny z jednoznaczną wobec niej postawą człowieka. Podkreślić należy znaczenie kontekstu kulturowego, przez który sposób przedstawiania diabła łączy się z ludowymi wyobrażeniami na temat jego zdolności przeobrażania się w rozmaite postaci lub stworzenia przywołujące negatywne skojarzenia. Istotne jest również ukazanie „diabelskich” exemplów z kolekcji dominikańskiego kaznodziei w szerszej perspektywie opowieści, narracji i fabuł wczesnochrześcijańskich (tu zwłaszcza interesujące są elementy kultury eremickiej i monastycznej) oraz popularnych średniowiecznych zbiorów przykładów. Uważna lektura kazań Opolczyka pozwala dowiedzieć, że diabeł posiada ziemskie emblematy (poruszanie się, mowa, cielesne karcenie człowieka), dzięki którym moralizacja wpływająca z tego rodzaju exemplów jest efektywna.

godz. 9.40. (wystąpienie + dyskusja)

Igor Jagłowski (UJ) Mateusz z Krakowa, reformy i ekonomie

Tematem wystąpienia jest postać Mateusza z Krakowa oraz szereg jego poglądów dotyczących ekonomii i odnowy współczesnego mu Kościoła przełomu XIV i XV wieku. Analiza dwóch traktatów *O reformie Kurii Rzymskiej* oraz *O nabywaniu i przekazywaniu dóbr*, a także wybranych kazań pozwoli autorowi zaprezentować spójną wizję Mateuszowej eklezjologii i „nauki ekonomicznej”. Ukazanie jego poglądów na tle ówczesnych idei teologicznych, prawniczych i ekonomicznych oraz aktualnych wtedy sporów i dyskusji ma służyć podkreśleniu odrębności, indywidualizmu i nowatorstwa Mateusza z Krakowa jako średniowiecznego moralisty. Autor bada także oddziaływanie zaproponowanych przez Mateusza z Krakowa rozwiązań na późniejsze reformy i decyzje społeczne i wewnątrzkościelne. Studia prowadzone są w oparciu o tekst źródłowy (traktaty, kazania), jak również istniejące prace i monografie naukowe. Wystąpienie wpisuje się w toczącą się od

dawna dyskusję nad życiem Mateusza z Krakowa i recepcją jego moralistycznego piśmiennictwa. Rozproszone dzieła Mateusza z Krakowa (część w rękopisach) nadal nie doczekały się monografii, a prace Kałuży i Seńki pochodząc z lat 70, stąd niezbędne wydaje się nowe odczytanie dzieł Mateusza zwłaszcza w świetle nowych prac z dziedziny historii gospodarczej.

godz. 10.10. (wystąpienie + dyskusja)

Aleksandra Goszczyńska (UŁ) Rola egzemplów biblijnych w staropolskich turcykach. *Loci communes* w napominaniach i przestrożach

Wśród obfitej polskiej literatury antytureckiej XVI i XVII wieku, w okresie postępującego podboju krajów chrześcijańskich przez Imperium Osmańskie, w Polsce zakorzeniła się mocno wizja Turków jako dopustu bożego, kary za upadek obyczajów i moralności. Obok wizerunków demonizujących lub deprecjonujących muzułmańskich Turków, obok pobudek zagrzewających do walki z wrogiem, ukształtowały się para-kaznodziejskie napominania, w swojej argumentacji oparte na przykładach biblijnych. Napominania te (łac. *inrepatio*), kierowane były zarówno do chrześcijańskich wiernych, jak i duszpasterzy, odpowiedzialnych za stan swojego Kościoła. W myśl postulatu Erazma z Rotterdamu: „Pomyślmy więc najpierw o tym, abyśmy byli rzeczywiście prawdziwymi wyznawcami Chrystusa, a dopiero gdy to nastąpi, zwróćmy się przeciw Turkom” w części polskiej twórczości antytureckiej piętnuje się chrześcijańskie grzechy i zaniedbania, upatrując w mobilizacji moralnej siłę znaczącą militarnie. Począwszy od tłumaczeń dzieł Bartłomieja Georgiewicza, poprzez traktat *O wolności Korony Polskiej...* Macieja Strykowskiego, *Wenecję* Krzysztofa Warszewickiego, pisma biskupa Józefa Wereszczyńskiego, utwory Marcina Paszkowskiego czy broszury Bartosza Paprockiego zamierzam ukazać wspólne tym tekstom exempla biblijne pełniące funkcje argumentacyjne, wykonam też próbę prześledzenia zależności treściowych pomiędzy tymi pismami.

godz. 10.40. (wystąpienie + dyskusja)

Anna Podlecka (UwB) Jan Dymitr Solikowski wobec racji stanu w latach 1564–1603

Jan Dymitr Solikowski urodził się w 1539 r., w Sieradzu, w średniozamożnej rodzinie szlacheckiej, przejawiającej sympatie różnowiercze. Studiował na Uniwersytecie Krakowskim oraz w Wittenberdze. Po ukończeniu szkoły przeszedł na katolicyzm, przyjął święcenia kapłańskie i pełnił liczne funkcje, zarówno o charakterze kościelnym, jak i świeckim. Był sekretarzem królewskim, dyplomata, kanonikiem włocławskim, sandomierskim i łęczyckim, legatem papieskim, arcybiskupem lwowskim. Posiadał również talent literacki i publicystyczny. Pozostawił po sobie bogatą spuściznę piśmienniczą.

Solikowski, choć nieco zapomniany w dzisiejszej historiografii, okazuje się być postacią niezwykle interesującą. Wiele lat przebywał w bezpośrednim otoczeniu kolejnych władców Rzeczypospolitej, a na okres jego życia przypadły aż trzy bezkrólewia. Uważnie obserwował najważniejsze wydarzenia drugiej połowy XVI w.

W referacie poruszę problem stosunku arcybiskupa wobec racji państwa. Czy faktycznie interes ojczyzny stanowił dla niego wartość nadrzędną? A może zdarzało się, iż to osobiste korzyści wysuwały się na pierwszy plan?

Pierwszą część wystąpienia poświęcę twórczości publicystycznej Solikowskiego, która choć niezwykle barwna i różnorodna, bywa niedoceniana. Wyłania się z niej autor doskonale zorientowany zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Najczęściej omawiane tematy to: kwestie bałtyckie, stosunki polsko – litewskie, pozycja duchowieństwa, różnowiercy oraz kolejne elekcje. Analizując wybrane teksty, zastanowię się jakie rozwiązania proponował

arcybiskup odnośnie ojczyzny? Co negował, a co pochwalał? Kim w jego mniemaniu był „dobry obywatel”?

W drugiej części z kolei, spojrzę na rzeczywistą działalność polityczną Solikowskiego. Głoszone w publicystyce postulaty skonfrontuję z życiem twórcy. Spróbuję odpowiedzieć na pytanie: czy faktycznie realizował on swoje zalecenia? A może teoria nijak miała się do praktyki?

godz. 11.30. (wystąpienie + dyskusja)

Natalia Tukiendorf (UMCS) Ponadwyznaniowy charakter traktatu *Stadło małżeńskie* Jana Płoczywłosa Mrowińskiego

Wydany w 1561 r. traktat wmiészkałego w miasto Kazimierz szlachcica ma profil eklektyczny konfesyjnie. Płoczywłos Mrowiński kompilował refleksje o małżeństwie zarówno ze źródeł katolickich (m. in. Erazm z Rotterdamu) jak i protestanckich, m. in. z *Katechizmu większego* Marcina Lutera czy z anonimowego (przypisywanemu Stanisławowi Murzynowskiemu) traktatu *Oeconomia albo Gospodarstwo*. Jednak w przeciwieństwie do tekstów luteranckich *Stadło małżeńskie* nie jest książką formacyjną. Celem artykułu jest ukazanie źródeł *inventio* Płoczywłosa oraz rozpoznanie problematyki teologicznej i etycznej jego traktatu o małżeństwie. Także próba odpowiedzi na pytanie *Cui bono?* Autorka szkicu stawia hipotezę, że dowartościowanie erotyzmu czy aprobata małżeństw dwuwyznaniowych w *Stadle małżeńskim* świadczy o zamiarze przeszczepienia przez Płoczywłosa na grunt katolicki nowej refleksji zaproponowanej przez reformatorów.

godz. 12.00. (wystąpienie + dyskusja)

Anna Maciejewska (UWr) „Mandat jest świeca, i prawo jest światłość, a droga żywota gromienie karności”, czyli rola przepisów prawnych w ujęciu Piotra Skargi

Piotr Skarga był nie tylko wybitnym kaznodzieją, ale także obserwatorem życia społecznego, postulującym poprawę funkcjonowania Rzeczypospolitej m.in. poprzez wprowadzenie nowej kodyfikacji. W *Kazaniach sejmowych* zdefiniował prawo, a ponadto wprowadził jego podział. Poza tym Skarga uważał, iż za każdy czyn niezgodny zarówno z prawem boskim, jak i z zasadami moralnymi, należy się kara. Jego zdaniem sankcje karne powinny być jednak adekwatne do popełnionego czynu niedozwolonego. Ów wybitny polski kaznodzieja krytykował chociażby nakładanie jedynie grzywny za dokonanie zabójstwa. Sądził, iż najodpowiedniejszą sankcją za dopuszczenie się takiej zbrodni jest kara śmierci. Piotr Skarga popierał koncepcję zaostrzenia sankcji karnych, bowiem – według niego - tylko w takim kształcie mogły w pełni spełniać funkcję prewencyjną. Wyraził to zresztą w dziele *Wzywianie do pokuty obywatelów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*: „na wielki grzech ma być ostre prawo, aby się drudzy bali a karaniem się od mężobójstwa odrażali” (P. Skarga, *Wzywianie do pokuty obywatelów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Kazania sejmowe i Wzywianie do pokuty obywatelów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa*, oprac. M. Korolko, wyd. 3, Warszawa 2012, s. 212). Ponadto w *Kazaniach sejmowych* skonstatował: „Mandat jest świeca, i prawo jest światłość, a droga żywota gromienie karności” (idem, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir, wyd. 4, Wrocław 1984, s. 164).

godz. 12.30. (wystąpienie + dyskusja)

Robert Mieszczyk (UMCS w Lublinie) Mit i miłość w *Roksolankach* Szymona Zimorowica

Roksolanki Szymona Zimorowica to jedno z największych osiągnięć polskiej poezji miłosnej. Charakteryzuje się niekonwencjonalnym i wieloaspektowym ujęciem obrosłej silnymi więzami tradycji tematyki. Ukazana jest czytelnikowi perspektywa od *amor coniugalis* do *amor profanus*, pojawiają się pochwały świętości związku małżeńskiego, które w jednym chórze koegzystują z akceptacją i dowartościowaniem promiskuityzmu. Dzięki temu struktura cyklu sprawia wrażenie spontanicznej i żywej, a tym samym bardziej autentycznej jako forma obrzędowa. W konstrukcji dzieła, jakkolwiek swobodnej, skrywają się nadrzędne struktury semantyczne oparte o stale powracające i ewoluujące motywy. Poprzez stopniowe przekształcenia w sferze symboliki, obrazowania oraz aksjologii poeta dokonuje rekonstrukcji wizji mitologii miłosnej, degradując pozycję Wenery i Kupidyna, a na ich miejsce, jako patronów miłości, umieszczając Rozymunda i Lilidore — święte małżeństwo. Jednocześnie zaś autor stale podtrzymuje, często przy użyciu aluzji literackich, w *Roksolankach* tematykę metapoetycką, której zwieńczeniem jest unieśmiertelnienie własnej osoby w jednym arcydziele oraz młodej pary w mitologii.

godz. 13.00. (wystąpienie + dyskusja)

Sabina Kowalczyk (UWM w Olsztynie) Głos Syreniusza w sprawie siedemnastowiecznej magii zielarskiej

Zielniki ze względu na charakter i specyfikę (hasłowy układ, faktograficzność, opisowość, obecność rycin) są może nieoczywistym, lecz z pewnością równie ważnym oraz ciekawym źródłem wiedzy o dawnej moralistyce, co chociażby takie gatunki literackie i użytkowe, jak: satyra, kazanie, żywot czy traktat.

Szczególnie interesujące są wzmianki o magicznym wykorzystywaniu poszczególnych gatunków. Umożliwiają one poszerzenie wiedzy na temat zwyczajów, mentalności i ekonomii wieków dawnych. Obejmują zarówno opisy różnego rodzaju wierzeń, jak i szczątkowe przekazy o zakazanym handlu korzeniami potrzebnymi do czarów. To właśnie owe fragmenty stanowią centrum zainteresowania autorki wystąpienia. Przedmiotem badań jest wydany w 1613 r. *Zielnik herbarzem z łacińskiego zowią...* Szymona Syreńskiego, zw. Syreniuszem (1541–1611). Opisy poszczególnych gatunków miejscami nabierają charakteru pouczającego — to głównie te fragmenty posłużą do uważnej lektury i badań.

Szymon Syreński urodził się w 1541 r. w Oświęcimiu. Był jednym z najwybitniejszych botaników swoich czasów. We Lwowie praktykował jako lekarz. Współcześnie znana jest jego praca o znaczeniu eksperymentów w medycynie, jednak największą sławę przyniósł mu wydany pośmiertnie *Zielnik* (1613, Kraków, drukarnia Bazylego Skalskiego). Dzieło jest kompilacją całej znanej wówczas wiedzy o roślinach. Autor czerpał ją z licznych badań terenowych oraz podróży po Europie, w trakcie których zwiedzał ogrody botaniczne. Nad swym dziełem życia Syreniusz pracował 30 lat.

Celem wystąpienia jest zbadanie, którym roślinom słynny botanik przypisywał magiczne właściwości, a także, jaki był stosunek autora do zamieszczanych na kartach herbarium informacji o powiązaniu ziół z tajemnymi praktykami. Uwaga zostanie przy tym skupiona na moralizatorskich aspektach wypowiedzi autora. Wystąpienie ma także przybliżyć wiedzę na temat roślin wykorzystywanych w ramach praktyk magicznych w dawnej Polsce.

W opisie poszczególnych ziół zaznacza się stosunek Syreniusza zarówno do powszechnie funkcjonujących w staropolskim społeczeństwie zabobonów, jak i postaci czarownic. Wizerunek tych ostatnich jest tematem rozprawy doktorskiej Sabiny Kowalczyk — w związku z tym wystąpienie umożliwi także zaprezentowanie jej dotychczasowych badań.

godz. 13.30. Zakończenie konferencji

Kierownik naukowy konferencji: dr hab. Michał Kuran prof. UŁ
Sekretarz konferencji: mgr Aleksandra Goszczyńska
kontakt: literatura.dawna@uni.lodz.pl

Konferencja zorganizowana pod patronatem czasopisma „Meluzyna. Dawna Literatura i Kultura” stanowi pierwszą część cyklicznego czwartego „Spotkania z Meluzyną” (Pobierowo 2017, Wisła 2018, Pobierowo 2019).